

МИТНО-ТАРИФНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ НАПОВНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

У статті здійснено аналіз та визначено головні тенденції митної політики України протягом 1991 – 2008 років, розглянуто вплив інструментів митно-тарифного регулювання на наповнення дохідної частини Державного бюджету України..

В статье проведен анализ и определены главные тенденции таможенной политики Украины в течение 1991-2008 годов, рассмотрено влияние инструментов таможенно-тарифного регулирования на наполнение доходной части Государственного бюджета Украины.

The analysis of the customs policy during 1991 – 2008 years is carried out and the tendencies of the policy are determined, the influence of the customs tariff regulation measures on the budget incomes is considered in the article.

Ключові слова: митний тариф, товарні підкатегорії, адміністрування платежів, середньоарифметичні ставки мита, платіжний баланс, митне оподаткування.

Митно-тарифне регулювання зовнішньої торгівлі є класичним економічним методом регулювання зовнішньоекономічної діяльності, який застосовується в Україні з використанням таких інструментів: митного тарифу, класифікації товарів відповідно до товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності, визначення країни походження товару, його митної вартості, а також застосування системи митних пільг та преференцій. Митний тариф як важливий інструмент зовнішньоекономічної політики держави виконує низку функцій в економіці, серед них важливе значення для української економіки має саме фіскальна функція, яка проявляється через надходження коштів від сплати мита до бюджету, причому роль мита у наповненні Державного бюджету тим більша, чим менш розвинута економіка.

Проблемними питаннями митно-тарифного регулювання та його інструментів займаються такі теоретики та практики у галузі митної справи, як І. Бережнюк, А. Василенко, В. Ващенко, А. Войцещук, О. Гребельник, О. Єгоров, І. Карамбович, В. Науменко, Ю. Наумич, П. Пашко та ін.

Метою статті є короткий аналіз політики регулювання зовнішньої торгівлі в Україні за період існування її як незалежної держави та оцінка ефективності тих чи інших запроваджуваних заходів з точки зору виконання митними органами фіскальної функції, а також ролі митно-тарифного регулювання у наповненні Державного бюджету України та подоланні бюджетного дефіциту.

Митно-тарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні почало розвиватися з моменту набуття Україною державної незалежності в 1991 році. З перших днів існування митної системи України питанням митно-тарифного регулювання надається пріоритетне значення. На той час цими питаннями, а також справами митних платежів займався відповідний

підрозділ у складі Економічного управління Державного митного комітету.

Прийнятим на початку 1993 року Єдиним митним тарифом України були запроваджені досить низькі ставки імпортного мита. Такий високий рівень зовнішньої відкритості мав як позитивні, так і негативні наслідки. Серед позитивних можна назвати отримання доступу українськими споживачами до якісних імпортних товарів, а також усвідомлення українськими виробниками необхідності структурних зрушень в економіці, які б вивели вітчизняні товари на новий рівень конкурентоспроможності. Негативним наслідком було перш за все те, що не завжди імпортна продукція мала високу якість та низькі ціни, а велика частка вітчизняних виробників занепала у скрутних економічних умовах тих часів. З метою коригування економічної ситуації в країні в оперативному порядку приймалися рішення щодо підвищення ставок ввізного мита на продукцію, випуск якої освоювали українські підприємства.

З початку 1996 року у зовнішньоторговельній політиці держави відбуваються значні зміни. Усі прийняті до 1999 року та заплановані до прийняття Закони з регулювання зовнішньоекономічних відносин були направлені на захист вітчизняного виробника та обмеження імпорту товарів, з відповідним збільшенням виробництва вітчизняних товарів. Таким чином, було здійснено коригування дохідної частини Державного бюджету, зменшивши надходження від мита, акцизу та ПДВ при імпорті та збільшивши на цю величину надходження від внутрішніх податків унаслідок стимулювання виробництва вітчизняних товарів. Проте, незважаючи на негативні прогнози, надходження від ввізного мита у 2000 р. склали 1336,5 млн. грн., що на 55,1% більше, ніж у 1999 р., хоча у сумі доходів бюджету це на 0,7% менше.

Подальша трансформація Митного тарифу була пов'язана з переговорним процесом щодо вступу України до Світової організації торгівлі, приєднання до Генеральної угоди з тарифів і торгівлі та спрямована на виконання відповідних Указів Президента України. З метою вдосконалення митно-тарифного регулювання, зменшення податкового навантаження, встановлення прозорих умов здійснення зовнішньоекономічної діяльності, забезпечення стабільності на споживчому ринку, а також на виконання міжнародних зобов'язань у рамках переговорного процесу по вступу України до Світової організації торгівлі, зафіксованих Консолідованою тарифною пропозицією, Урядом протягом 2005 року було здійснено такі заходи: зменшено розмір ставки ввізного мита на 317 товарних підкатегорій, внесено зміни до Митного тарифу України щодо зменшення та усунення надмірної диференціації ставок ввізного мита.

Протягом 2005 року структура Митного тарифу України змінилася завдяки прийняттю низки законів щодо змін рівнів ставок ввізного мита, завдяки чому зовнішня торгівля України товарами у 2005 році, вперше за останні роки, характеризувалася значною легалізацією її тіньового сектора, так

званого „сірого імпорту“, в першу чергу на таких сегментах ринку, як мобільні телефони, м'ясо та субпродукти та в такій чутливій для внутрішнього ринку групі товарів, як товари легкої промисловості.

Виконання бюджетного завдання по спрямуванню податків та зборів до Державного бюджету України у 2005 р. склало 31 млрд. грн., що становило 31,4% від загальної суми надходжень до бюджету. Надходження 2005 року збільшено порівняно з 2004 роком більш ніж на 72 %, або на 13 млрд. грн. Імпорт товарів за 2005 рік склав 35,6 млрд. дол. США, що більше обсягів 2004 року (28,7 млрд. дол. США) на 24 %. При цьому необхідно звернути увагу на такий факт: зростання у 2005 році мита, або можна сказати стабільне його надходження, досягнуто при зменшенні ставок ввізного мита практично на всі галузеві товарні угруповання в порівняних періодах.

З кінця 2005 року і по початок 2007 року структура Митного тарифу України майже не змінювалася. Станом на грудень 2007 року середньоарифметична ставка ввізного мита в адвалерному еквіваленті по всій товарній номенклатурі Митного тарифу України становила 5,37%, що на 50,7 % менше порівняно з аналогічним показником Митного тарифу України у 2004 році. На підставі вивчення даних щодо залежності обсягів нарахованого мита на товари, що імпортувалися на митну територію України протягом 2003 – 2008 років, від рівня середньоарифметичної ставки ввізного мита Митного тарифу України можна зробити такі висновки: надходження митних платежів, отриманих від оподаткування імпорту товарів ввізним митом, у першу чергу, знаходиться у прямо пропорційній залежності від загального обсягу імпорту товарів на митну територію України; задовільної кореляції між середньоарифметичними ставками ввізного мита та обсягами нарахованого мита не спостерігається.

Завдяки проведеній роботі протягом 2008 року до Державного бюджету України перераховано податків та зборів на суму 96 млрд. 47,2 млн. грн., що на 41 млрд. 927,7 млн. грн. (на 77,5 %) більше, ніж у попередньому році. Показник розпису доходів, встановлений Держмитслужбі Міністерством фінансів України на 2008 рік у сумі 97,9 млрд. грн., виконано на 98,1 %. Невиконання показника розпису доходів загального фонду Державного бюджету відбулося внаслідок несвоєчасного митного оформлення та несплати ПДВ з природного газу, імпортованого НАК "Нафтогаз України", у сумі 4 млрд. гривень. Показник спеціального фонду не забезпечено у зв'язку із зменшенням надходжень митних платежів до цього фонду від митного оформлення транспортних засобів після застосування знижених ставок ввізного мита, визначених домовленостями щодо вступу України до СОТ, а також значним зменшенням кількості ввезених транспортних засобів в останні місяці 2008 року.

Загальні обсяги перерахувань за 2008 рік порівняно з 2007 роком збільшились: по ПДВ – на 39 278,9 млн. грн. (у 1,9 раза); по ввізному миту

– на 2 337,4 млн. грн. (на 24 %); по акцизному збору – на 877,6 млн. грн. (у 1,7 раза); по єдиному збору – на 34,3 млн. грн. (на 33 %). Зменшилися надходження з вивізного мита на 93,3 млн. грн. (на 32 %) та митних зборів – на 569,5 млн. грн. (на 53 %). Надходження з вивізного мита зменшилися у зв'язку із зменшенням обсягів вивезення природного газу та насіння олійних культур, з митних зборів – у зв'язку із втратою чинності постанови Кабінету Міністрів України від 27.01.97 № 65 "Про ставки митних зборів" у зв'язку із вступом України до СОТ.

З метою забезпечення виконання бюджетного завдання Держмитслужбою вжито низку організаційних заходів, спрямованих на забезпечення повноти надходжень платежів до бюджету, а саме: посилення контролю за повнотою бази митного оподаткування, з недопущення заниження митної вартості товарів, неправильного визначення класифікації товарів та країн їх походження.

Основною передумовою зростання обсягів платежів, що адмініструвались Державною митною службою, є прискорення темпів економічного розвитку України та пожвавленням зовнішньоекономічної діяльності і зростання обсягів імпорту, яке простежувалось останніми роками (табл. 1). Так, обсяг імпорту товарів щорічно зростав на 20-25%, відповідно прямо пропорційно зростали і надходження від мита та митних платежів до бюджету [1, с.45-46]. Хоча, якщо порівняти рівень податкових надходжень від зовнішньоекономічної діяльності в Україні та в інших державах з перехідною економікою, то можна зробити висновок, що в Україні цей рівень є набагато нижчим. Це пояснюється, по-перше, взятими Україною на себе зобов'язаннями щодо поступового зменшення середніх податкових ставок, по-друге, наявність угод про вільну торгівлю майже зі всіма новими незалежними державами, що спричинило звільнення від оподаткування значної частини імпорту, і по-третє, імпортні товари оподатковуються ПДВ та акцизним збором на рівні національних [2, с. 232].

При цьому варто зазначити незначну частку експортного мита у загальній сумі доходів митної служби. Це пояснюється, по-перше, тим, що держава підтримує національного товаровиробника та прагне полегшити йому доступ до світових ринків, а по-друге, тим, що українська продукція не може реально вплинути на світову кон'юнктуру цін через свою низьку конкурентоспроможність, а тому підвищення цін призведе лише до зменшення обсягів експорту. Також слід зауважити значне зростання надходжень від мита та митних платежів, починаючи з 2005 року, що свідчить про високу результативність митно-тарифної політики, а саме зменшення майже вдвічі середньоарифметичної ставки мита (з 10,9% у 2004 до 5,32% у 2005 році та 4,72% у 2008 р.), скасування великої кількості пільг з митного обкладення та активізацією переговорного процесу зі вступу до СОТ [4, с.112-114].

Динаміка надходжень від мита до Державного бюджету України [3]

Рік	Доходи Державного бюджету, всього, млн.грн	Надходження до бюджету від мита та митних платежів, млн.грн	Частка митних платежів у доходах бюджету, %	Мито у т.ч.:	Ввізне мито, млн.грн	Вивізне мито, млн.грн.	Частка надходжень імпортного мита в доходах бюджету, %	Темп зростання надходжень від мита	ВВП, млрд. грн	Частка надходжень імпортного мита у ВВП, %
2001	37518,5	6457,6	17,2	1712,2	1704,8	7,4	4,54	128,11	204190	0,83
2002	44420,4	9918,8	22,3	2117,7	2108,8	8,9	4,75	123,68	225810	0,93
2003	55076,9	14038,2	25,5	3336,9	2972,7	364,2	5,4	157,57	267344	1,11
2004	70337,8	18093,1	25,7	4687,4	3995,8	691,6	5,68	140,47	345113	1,16
2005	105330,2	31001,1	29,4	6518,2	5997,7	520,5	5,69	139,06	441452	1,36
2006	133463,3	41173,9	30,9	7245	6975,1	269,9	5,23	111,15	544153	1,28
2007	165939	54119,5	32,6	9880,5	9589,8	290,7	5,78	136,38	583876	1,64
2008	231931,9	96047,2	41,4	12124,6	11927,2	197,4	5,14	122,71	950503	1,25

Після вступу України до СОТ по Митному тарифу України середньоарифметична ставка ввізного мита зменшилася з 5,37% до 4,72%. Зокрема, після вступу до СОТ по 1 - 24 групах Митного тарифу середньоарифметична ставка становить – 8,67%; по 24 - 97 групах Митного тарифу середньоарифметична ставка становить – 3,65%.

Завдяки проведеній роботі по збільшенню бази оподаткування шляхом посилення контролю за визначенням митної вартості, використанням податкових пільг, митним оформленням на підставі рішень судів, протягом I півріччя 2009 року до Державного бюджету України перераховано податків та зборів на суму 38 млрд. 218,6 млн. грн. (у січні-червні 2008 року – 48 млрд. 540,2 млн. гривень). Показник розпису доходів, встановлений Держмитслужбі Міністерством фінансів України на січень-червень у сумі 39,4 млрд. грн., виконано на 97,0 %. Невиконання в повному обсязі планового показника розпису доходів загального фонду бюджету, встановленого на I півріччя 2009 року, відбулося у зв'язку із значним зменшенням майже на 2,4 раза обсягів імпорту товарів (за винятком природного газу) в умовах світової фінансово-економічної кризи. Загальні обсяги перерахувань у I півріччі 2009 року порівняно з січнем-червнем 2008 року збільшились: по акцизному збору – на 218,8 млн. грн. (на 20,7 %); по вивізному миту – на 76,3 млн. грн. (на 1,6 раза). Зменшились надходження: з ПДВ – на 6 458,1 млн. грн.

(на 16,1 %), ввізного мита – на 3 665,8 млн. грн. (на 55,9 %), єдиного збору – на 11,0 млн. грн. (на 16,9 %), інших платежів – на 505,3 млн. грн. (у більш ніж 45 разів, у зв'язку з відміною митних зборів) [3].

Основні фактори, що мали вплив на надходження доходів до Держбюджету, були такі: зменшення на 34,7% вартісних показників загального обсягу імпорту при зростанні його вагових показників на 6,0%; зменшення обсягів імпорту, що підлягали оподаткуванню ввізним митом на 61,2%; зменшення обсягів імпорту, що підлягали оподаткуванню ПДВ на 33,1%; зменшення обсягів імпорту, що підлягали оподаткуванню акцизним збором на 75,4%; зменшення на 38,4% вартості одиниці ваги імпорту (з 707,3 дол. США за 1 тонну у січні-квітні 2008 року до 435,9 дол. США у січні-квітні 2009 року); зменшення на 6,0% податкового навантаження на одиницю ваги (з 357,2 коп. на 1 кг імпортованих товарів у січні-квітні 2008 року до 335,6 коп. за відповідний період 2009 року); зменшення на 8,1% податкового навантаження на 1 гривню імпортованих товарів (з 22,8 коп. на 1 грн. імпортованих товарів у січні-квітні 2008 року до 21,0 коп. у січні-квітні 2009 року).

Зменшення ролі ввізного мита у формуванні дохідної частини Державного бюджету пояснюється також і значним падінням курсу гривні щодо американського долара. Девальвація гривні автоматично збільшила захисний ефект навіть невисоких ставок мита. Через зростання курсу долара подорожчали й імпортні товари, що призвело до зменшення імпортних поставок в Україну, і відповідно надходження від оподаткування імпортних операцій.

Зважаючи на критичний стан платіжного балансу України, Законом України від 04.02.2009 р. № 923 – IV «Про внесення змін до деяких законів України з метою поліпшення стану платіжного балансу України у зв'язку із світовою фінансовою кризою» були внесені зміни у кілька законів України, відповідно до яких, починаючи з 7 березня 2008 р., було запроваджено тимчасову надбавку до діючих ставок ввізного мита, яке справляється при митному оформленні товарів, у розмірі 13% [5, с. 3]. Введення додаткової 13% надбавки до імпортного мита на низку товарів негативно вплинуло на ситуацію як із імпортом, так і з митними надходженнями. З моменту введення 13% надбавки ринок фактично зупинився: імпортні товари, на які розповсюджувалася дана норма, майже перестали ввозитися. Так, за десять днів з моменту введення 13%-ї ставки додаткові відрахування до бюджету становили 28 млн грн. Але втрати внаслідок фізичного зменшення імпорту цих товарних позицій досягали 35--40 млн. грн щоденно. 18 березня 2009 року Кабінет Міністрів відмінив дію 13% надбавки до мита на імпортовані товари, залишивши її тільки для автомобілів і холодильників.

Імпорт, що оподатковується митом, склав – 3 456,6 млн. дол. США, питома вага в загальному статистичному імпорті – 21,3%, зменшення до

2008 року – на 61,2%. Із зазначеного імпорту нараховано ввізного мита – 1 883,5 млн. грн. Це на 57,6% менше, ніж у січні-квітні 2008 року. Загальні обсяги імпорту в цілому по Держмитслужбі зменшилися упродовж січня-квітня 2009 року на 34,7% від показника попереднього року [3]. Завдяки здійсненню заходів щодо посилення контролю за правильністю визначення митної вартості товарів протягом I півріччя 2009 року додатково направлено до Держбюджету 1 182,9 млн. гривень. Додаткові надходження до бюджету за рахунок посилення контролю за роботою з прийняття класифікаційних рішень склали 39,2 млн. грн., за рахунок перевірки країни походження товарів – 8,6 млн. гривень.

Узагальнюючи вищесказане, можна зробити висновок, що у митній політиці фіскальні мотиви відіграють все меншу роль, натомість посилюється роль митного тарифу як регулятора розвитку національної економіки. Пріоритетними напрямками подальшого удосконалення діяльності митних органів України є підвищення ефективності роботи з наповнення Держбюджету України; розроблення та імплементації митного законодавства до міжнародних стандартів і стандартів Євросоюзу; забезпечення комплексного контролю за додержанням митного законодавства суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та громадянами; удосконалення механізму функціонування митної служби України; спрощення та модернізації митних процедур; активізації участі Держмитслужби в роботі з оптимізації митно-тарифної та податкової політики держави. З метою удосконалення адміністрування нарахування та сплати митних платежів слід здійснювати системний аналіз і поглиблене вивчення тенденцій у зовнішньоекономічній діяльності, пов'язаних зі справлянням податків та зборів, і вживати організаційні заходи, направлені на збільшення надходжень митних платежів до бюджету.

Список використаних джерел:

1. Петренко М. Роль оподаткування зовнішньої торгівлі у зростанні доходів бюджету / Петренко М.О. - *Фінанси України*. - № 3. - 2005. - С. 44 - 47.
2. Коцан Н. Територіальна організація митної діяльності України: [монографія] / Коцан Н.Н.. - Луцьк.: РВВ «Вежа» Волинського державного університету ім. Лесі Українки. - 2005. - 384 с.
3. Офіційний сайт Державної митної служби України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : URL : <http://www.customs.gov.ua>. - Назва з екрану.
4. Білецький А. Фіскальна ефективність митної політики: ретроспективний аналіз і тенденції в період адаптації України до СОТ / Білецький А. - *Вісник АМСУ*. - 2008. - № 4. - С. 109 - 118.
5. Ліпіхіна Т. Тимчасова 13% надбавка до діючих ставок мита: порядок нарахування та справляння / Ліпіхіна Т. - *Митниця*. - №4 (53). - квітень 2009. - С. 3.